

OILADA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

PayzullayevBekzod

Qarshi xalqaro universiteti o'qituvchisi.

Annotatsiya: *Maqolada oilada axborot madaniyatini (media va axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, raqamli gigiyena) shakllantirishning dolzarbligi, asosiy tamoyillari hamda amaliy usullari yoritiladi. Ota-onalarning shaxsiy namuna ko'rsatishi, oilaviy qoidalar, faktcheking odatlari va xavfsiz internet muhitini yaratish orqali bolalarda mas'uliyatli axborot iste'moli ko'nikmalarini rivojlantirish yo'llari taklif etiladi.*

Kalit so'zlar: *axborot madaniyati, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, faktcheking, raqamli gigiyena, oila, internet xavfsizligi.*

Bugungi raqamli muhitda bolalar axborotni asosan ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va video platformalar orqali qabul qilmoqda. Bu holat axborot oqimining tezligi, hajmi va turli darajadagi ishonchliligi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun oilada axborotga tanqidiy yondashish, manbani tekshirish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish hamda onlayn xulq-atvor madaniyatini erta yoshdan shakllantirish tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. UNESCO ham ota-onalar va oilalarni "raqamli davrda farzand tarbiyasi" bo'yicha qo'llab-quvvatlash hamda media va axborot savodxonligini kuchaytirish tashabbuslarini kengaytirayotganini qayd etadi.

Axborot madaniyati tushunchasi amaliy jihatdan shaxsning axborotni izlash, tushunish, baholash, saralash va mas'uliyat bilan ulashish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Mazkur ko'nikmalar oilada "kundalik odat" sifatida shakllantirilsa, bola maktab va jamiyat axborot muhitiga moslashishda, shuningdek, noto'g'ri yoki zararli kontentga nisbatan psixologik va intellektual "himoya mexanizmlari"ni rivojlantirishda ustunlikka ega bo'ladi. Bolalar raqamli muhitda turli risklarga duch

kelishi mumkinligi (masalan, manipulyativ kontent, zararli muloqot, shaxsiy ma'lumotlar xavfi) OECD tadqiqotlarida ham tizimli tarzda ko'rsatiladi.

Oilada axborot madaniyatini shakllantirishda ota-onaning roli "nazorat" dan ko'ra "hamroh tarbiya" tamoyiliga yaqin bo'lishi ilmiy-amaliy jihatdan samaraliroq hisoblanadi. Xususan, ota-ona shubhali xabarni tarqatishdan oldin tekshirsa, farzand ham shu xulqni model sifatida qabul qiladi. UNESCO doirasidagi "ta'qiqlash yoki o'qitish" (ban vs educate) muhokamalarida ham bolalarni faqat cheklash emas, balki ularni ongli ravishda o'rgatish va oilaviy ko'mak orqali yo'naltirish muhimligi urg'ulanadi.

Axborotning ishonchliligini baholash bo'yicha oilada sodda, lekin barqaror algoritmni shakllantirish tavsiya etiladi. Masalan, "sensatsion" xabarlar paydo bo'lganda farzand bilan birga quyidagi mezonlar asosida tahlil qilinadi: manba kimligi (rasmiy yoki shaxsiy kanal), xabar vaqti va joyi (kontekst mosligi), boshqa ishonchli manbalarda tasdiqlanishi, sarlavhaning hissiyotga o'ynashi (qo'rqitish, shoshiltirish, g'azablantirish). OECDning noto'g'ri va chalg'ituvchi axborot bo'yicha ishlanmalarida media savodxonlik noto'g'ri axborot ta'sirini kamaytiruvchi muhim omil ekani, bolalarni himoya qilishda esa ota-onalarning media ko'nikmalari alohida ahamiyatga egaligi ta'kidlanadi.

Axborot madaniyatining ajralmas qismi — raqamli xavfsizlik va raqamli gigiyenadir. Oilada parol madaniyati, ikki bosqichli himoya (2FA), shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilmaslik, shuningdek "onlayn do'st" mavzusida ehtiyot choralarini muhokama qilish zarur. Bunda oilaviy kelishuv (qachon, qancha va qanday kontent ko'riladi)ni yozma yoki yarim yozma shaklda belgilash amaliy jihatdan foydali. Masalan, Common Sense Media tomonidan taklif etilgan "Family Media Agreement" (oilaviy media kelishuvi) shablonida qurilmani ehtiyot qilish, xavfsiz qolish, muvozanatni saqlash va "avval o'yla" kabi qoidalar tizimli ko'rinishda berilgan.

Shuningdek, raqamli muhitda muvozanatni ta'minlash ham axborot madaniyatini qo'llab-quvvatlaydi: ekran vaqti uyqu, o'qish va jismoniy faollik bilan

moslashtirilsa, bolada o‘zini boshqarish ko‘nikmasi mustahkamlanadi. Axborotni cheksiz “skroll” qilish o‘rniga “belgilangan vaqt” tamoyiliga o‘tish (axborot parhez) diqqatni jamlash va psixologik barqarorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatadi (bu yondashuv, ayniqsa, ota-onaning izchil nazorati va shaxsiy namunasi bilan uyg‘un bo‘lganda samarali).

Onlayn muloqot madaniyati masalasida oilada nafrat tili, kamsitish, kiberbulling kabi xavflar haqida ochiq suhbat olib borish muhim. “Post qoldirishdan oldin o‘yla: bu kimningdir sha’niga tegmaydimi?” qoidasi bolada mas’uliyatli raqamli fuqarolikni rivojlantiradi. OECDning PISA Global Competence yo‘nalishidagi materiallarida ham shaxsning turli masalalarni tahlil qila olishi, mos va samarali muloqotga kirishishi hamda mas’uliyatli harakat qilishi kabi kompetensiyalar muhim deb ko‘rsatiladi.

Amaliy jihatdan oilalarda quyidagi mexanizmlarni joriy etish tavsiya etiladi: haftasiga kamida bir marta “Axborot soati” tashkil etib, bitta yangilik yoki videoni birga tahlil qilish (manba, dalil, til, maqsad), hamda “3 savol qoidasi”ni odat qilish: “Kim aytyapti?”, “Qayerdan biladi?”, “Nega men bunga ishonishim kerak?”. Bular muntazam qo‘llansa, farzandda tanqidiy fikrlash va faktlarga tayangan qaror qabul qilish ko‘nikmalari bosqichma-bosqich shakllanadi.

Xulosa. Oilada axborot madaniyatini shakllantirish farzandni noto‘g‘ri axborot, manipulyatsiya va raqamli xavflardan himoya qilishning eng barqaror yo‘li hisoblanadi. Jarayonning samaradorligi ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy kelishuvlar, faktcheking odatlari, raqamli xavfsizlik ko‘nikmalari va axloqiy-etik me‘yorlarni izchil singdirishga bog‘liq.

FOYDALANILGAN MANBALAR

- 1.Odiljon, G.U. “Oila mustahkamligini ta’minlashda media savodxonlikning ahamiyati” (2025).
- 2.“Yangi O‘zbekistonda mediasavodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish...” (2025, PDF).
- 3.UNESCO. “To Educate or to Ban: Breaking the Impasse...” (2025).

- 4.UNESCO. “Media and Information Literacy resources for children and parents” (2024).
- 5.OECD. *Policy responses to false and misleading digital content* (2022, PDF).
- 6.OECD. *PISA 2018 Global Competence – Handbook* (PDF).
- 7.Common Sense Media. *Family Media Agreement* (2018, PDF).
- 8.MELI4Parents. *Media Literacy Guide for Parents* (2022, PDF).